

УДК 338.33:631.15

ТКАЧУК В.І., д.е.н.
м. ЖитомирTkachyk V. I.
Jitomir, Ukraine

ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Обґрунтовано внутрішні мотиви та необхідність впровадження стратегії диверсифікації сільськогосподарських підприємств з позиції системно-структурного та процесного підходу. Запропоновано пріоритетні напрями диверсифікації сільськогосподарських підприємств, організацій та особистих селянських господарств. Охарактеризовані внутрішні чинники диверсифікації та доведено їх синергетичну природу.

Ключові слова: диверсифікація підприємств, чинники диверсифікації, напрями диверсифікації, ефективність, ресурсний потенціал.

INTERNAL FACTORS OF DIVERSIFICATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract. The article provides a theoretical and methodological justification for the role of internal factors influencing the processes of diversification in order to increase the efficiency of use of resource potential. It is noted that the internal motives for diversification are the desire to make effective use of the resource potential of the agricultural enterprise. For this purpose, the company uses new technologies, the establishment of production organization, creation of effective management systems, attracting highly qualified personnel, access to new products, patents, channels of sales of products and more. The diversification of the activities of domestic agricultural enterprises, which is associated with a significant level of different the nature of the risks, their nature should be considered from the standpoint of minimizing them. In this case, diversification is a tool for regulating and minimizing internal risks, and accordingly managing them by forming reserves in the choice of product and method of production of agricultural products, as well as the optimal combination of different activities, which contributes to the sustainable development of agricultural enterprises. When implementing a diversification strategy, in order to minimize risks, internal factors that have a synergistic nature should be taken into account as much as possible. This will enable the identification of such activities of the agricultural enterprise, which are at least at first exposed to different types of risks and, secondly, have advantages in reduced production cycles, step-by-step investment, search for additional sources of income.

Keywords: diversification of enterprises, diversification factors, directions of diversification, efficiency, resource potential.

Постановка проблеми. Диверсифікація сільськогосподарського виробництва продиктована об'єктивними причинами природного і економічного порядку. Вона позитивно діє на економічну, соціальну і екологічну ефективність аграрних формувань. Через реалізацію проектів диверсифікації виробництва покращується використання землі, засобів виробництва і трудових ресурсів, завоюються додаткові ніші ринків, стабілізується фінансовий стан сільгоспвиробників, більш повніше задовольняється попит на продукцію, роботи, послуги. Диверсифікація сприяє більш рівномірному надходженню доходів за періодами року, збільшенню річної маси прибутку. Але, виходячи з цього, диверсифікація виробництва вимагає особливого типу господарювання, який передбачав би врахування внутрішніх чинників сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдань. Відводячи ключову роль процесу диверсифікації в діяльності підприємства, вчені різних часів сформували систему поглядів щодо її сутності та значення в суспільному виробництві. У теоретичних працях І. Ансофа, М. Корінька, О. Маслак, С. Попової, В. Андрійчука, О. Бородіної, Т. Зінчук,

М. Кропивка, М. Маліка, О. Матвієнка закладалися розуміння природи процесу диверсифікації та шляхи її реалізації. Незважаючи на різноманітність підходів в наукових виданнях до процесу диверсифікації, вважаємо, що розробках вчені недостатньо уваги приділяють внутрішнім чинникам сільськогосподарських підприємств, що диверсифікують своє виробництво.

Метою даного дослідження є теоретико – методологічне обґрунтування ролі внутрішніх чинників впливу на процеси диверсифікації з метою підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Внутрішні мотиви диверсифікації полягають у прагненні до ефективного використання ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства. Для цього підприємство організовує застосування нових технологій, налагодження організації виробництва, створення ефективних систем управління, залучення висококваліфікованого персоналу, доступ до нових продуктів, патентів, каналів реалізації продукції тощо. Основною мотивацією для фірми, як відмічає О.М. Коваль, є отримання прибутку, довгострокове зростання та експансія або розширення [1, С. 14].

Посиленням мотивації до позитивних зрушень має стати як сприятлива державна політика у сфері сільськогосподарського виробництва, так і зростання внутрішніх можливостей підприємств, націлених на диверсифікацію виробництва. В Україні склалися для цього певні передумови. Так, на Україну припадає приблизно третина світових запасів чорноземів та 27% орної землі. На одну особу в Україні припадає 0,68 га ріллі, тоді, як в Європі – 0,25 га, проте цей потенціал не використано в достатній мірі, негативні тенденції минулих років не подолано [2, С. 18].

Доцільність диверсифікації підприємств зумовлена і використанням потенціалу найефективніших видів продукції, вироблених в сільськогосподарських підприємствах. За даними досліджень у 2016 р. такими виявилися насіння соняшнику, цукрові буряки, кукурудза, ріпак, соя, відгодівля свиней на м'ясо [3, С. 566]. Процеси концентрації виробництва даної продукції породжує високі економічні та особливо екологічні ризики для сільськогосподарських підприємств. Такі сільськогосподарські підприємства потребують диверсифікації, як горизонтальної, так і вертикальної. Диверсифікація виробництва, виходячи з наявності та співвідношення ресурсного потенціалу, може бути зв'язаною і не зв'язаною. Такі процеси дадуть можливість

інтенсивно використовувати ринкові механізми для підвищення прибутковості підприємств

За сучасних умов диверсифіковані підприємства перетворилися в інститути сучасної ринкової економіки. У цьому контексті для підприємств аграрного сектора особливого значення набуває збереження та розширення ринкових позицій за рахунок використання додаткових джерел ефективного використання внутрішніх ресурсів.

Досліджуючи проблеми формування Україною конкурентної стратегії експортоорієнтованих галузей АПК, О. Школьний зазначає, що конкурентоспроможність можна визначити як здатність аграрних формувань перемагати своїх конкурентів, поставляючи продукцію на ринок на довгостроковій і прибутковій основі з урахуванням юридичних та адміністративних обмежень. Зазначеного можна досягти традиційними шляхами через впровадження та розвиток інноваційного менеджменту, ефективного використання наявних ресурсів, зростання масштабів виробництва, а також товарної диференціації [4, С. 54–59].

Незважаючи на те, що Україна знаходиться у дещо інших умовах, ніж розвинуті країни світу, їх досвід доцільно використовувати при розробці напрямів розвитку не зв'язаної диверсифікації підприємств. Великий досвід щодо розвитку тако-

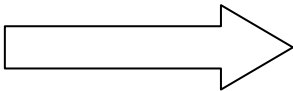
Рівень розвитку!			
Сфери аграрної економіки	Сільськогосподарські підприємства	Сільськогосподарські організації	Особисті селянські господарства
Оптово-роздрібні ринки сільськогосподарської продукції!		– торгово-закупівельні пункти; – дорадчі служби; – сільськогосподарська споживча (виробнича, збутова, страхова, кредитна та інші форми) кооперація; – агросервісні організації	
Організація діяльності суміжних галузей (лісівництво, рибництво, агротуризм тощо)	Розвиток переробної харчової промисловості (молочної, м'ясної, овочеконсервної, борошномуко-мольної, олієжирової, комбікормової та ін.)	Малий бізнес: млини; переробні цехи, крупорушки, бойні тощо	
Розвиток біоенергетики			Сільські промисли та ремесла. Заготовка лікарських рослин, ягід, грибів.
		Збут молока та іншої сільськогосподарської продукції	
	Готельний бізнес, етнографічний та сільський аграрний туризм	Розвиток садівництва, рибництва, бджолярства	
Формування сфери агроосвітніх послуг			

Рис. 1. Пріоритетні напрями диверсифікації сільськогосподарських підприємств, організацій та особистих селянських господарств

го виду диверсифікації мають фермерські господарства європейських країн, де детально враховують внутрішні чинники з метою ефективного використання ресурсів на сільських територіях [5, С. 345-360]. Для досягнення позитивних результатів розвитку сільського підприємництва логічно запропонувати пріоритетні напрями диверсифікації сільськогосподарських підприємств, організацій та господарств населення.

Задоволення всіх життєвих потреб селянина протягом тривалого часу покладалось на сільськогосподарські підприємства, які, наразі, не можуть їх забезпечити. Місцеві бюджети теж не спроможні покращити ситуацію через брак коштів. Для поліпшення фінансового стану місцевих бюджетів слід розвивати процеси диверсифікації, поглиблювати децентралізацію державного управління на місцях. Але для вирішення вищенаведених завдань важливо врахувати внутрішні фактори господарств.

Узагальнюючи викладене, доцільно серед внутрішніх факторів, зумовлюючих диверсифікацію діяльності сільськогосподарських підприємств, виділити такі:

- розширення обсягів виробництва агропродовольчої продукції. Тобто якщо ринок основної продукції внаслідок перенасичення та високої конкуренції стає непривабливим, приймається рішення про експансію в іншу сферу діяльності з метою укріплення позиції підприємства на ринку;

- розвиток допоміжних і обслуговуючих підприємств (ремонтних майстерень, автомобільного, машинно-тракторного парку тощо);

- розвиток несільськогосподарської діяльності на сільських територіях. Виокремлення цього фактору діяльності диверсифікації сільськогосподарських підприємств пояснюється багатофункціональною роллю села, підхід до нього не лише як до місця розміщення галузі сільського господарства, але й як до найважливішої соціально-територіальної підсистеми суспільства. Село виконує такі життєво необхідні функції, як: виробнича, природоохоронна, просторово-комунікаційна, контроль над територією, соціально-культурна та інші. Виконання наведених функцій безпосередньо залежить від рівня соціально-економічного розвитку села, від характеру та змісту соціально-економічних процесів, що відбуваються у сільському соціумі. Проте, розвиток сільських територій дотепер носить частковий, фрагментарний характер, спостерігається відсутність істотних зрушень у розвитку села, зумовлених безсистемністю заходів і програм сільського розвитку. Системний підхід до розроблення моделі стійкого соціально-економічного розвитку села не лише не виключає, але й вимагає активізації "диверсифікаційної допомоги" сільськогосподарськими підприємствами;

- зниження ризиків. Поряд з розширенням підприємства, метою диверсифікації є мінімізація ризику. Об'єктивність ризику, як економічної категорії, проявляється у тому, що він відображає реальну існуючу ситуацію невизначеності в господарській діяльності. В сучасній інтерпретації ризику – це не лише збитки, яких може зазнати підприємство під час реалізації господарського рішення внаслідок внутрішніх або зовнішніх умов невизначеності, а й ймовірне відхилення від цілей, заради яких приймаються рішення. Можливість зниження рівня ризику досягається у випадку, якщо діяльність підприємства диверсифікується в галузі, малопов'язаній з традиційною. Так, якщо основна продукція підприємства залежить від сезонності виробництва або підпадає під дію кон'юнктурних сил ринку, вихід на нові ринки надає можливість для мінімізації втрат від можливого спаду обсягів реалізованої продукції;

- створення конкурентних переваг. Поза сумнівом, кожне підприємство намагається досягти конкурентних переваг та закріпити їх на ринку. З цією метою розробляються продуктові стратегії розвитку, формуються системи стимулів та підтримки інтересів національних товаровиробників на міжнародній арені, забезпечується розвиток науково-технічних пріоритетів. Підприємства в рамках стратегії диверсифікації можуть значно зміцнити свої конкурентні позиції через поєднання різних технологій;

- зростання рентабельності. Диверсифікація сприяє, по-перше, рівномірному надходженню доходів протягом року, що надзвичайно актуально для виробників сільськогосподарської продукції, по-друге, збільшенню маси прибутку за певний період. Якщо виходити з того, що рентабельність основної діяльності підприємства залежить від ефективного використання ресурсів, то саме в результаті диверсифікації матеріальні і нематеріальні ресурси, які до цього неефективно використовувалися, мають перспективу ефективного залучення у виробничий (невиробничий) обіг. Таким чином, створюється можливість розвитку для ефективних виробництв, які здатні пристосовуватись до змін зовнішнього середовища;

- концентрація значних фінансових ресурсів в окремих підприємницьких структурах (агрохолдингах). Широкі можливості для сільськогосподарської диверсифікації мають промислово-фінансові корпорації, які акумулюють фінансовий капітал та здійснюють за рахунок цього реалізацію великомасштабних проектів диверсифікації. Кількість таких структур в Україні неухильно зростає. Близько 160 компаній мають у розпорядженні земельний фонд у розмірі від 20 до 50 тис. га. Підприємства холдингового типу за результатами досліджень

А.О. Гуторова можуть органічно поєднувати в собі більшість видів економічної діяльності, що дозволяє їм практично реалізовувати розширену модель кругообігу капіталу в умовах товарно-грошових відносин. Це дає змогу мінімізувати більшість видів господарських ризиків та здійснювати виробничу діяльність на засадах розширеного відтворення [6, С. 120-130].

– соціальне забезпечення. Значення соціальної складової диверсифікації орієнтовано на збереження та створення нових робочих місць, забезпечення раціональної зайнятості на випадок, якщо продукція основного виробництва не користуватиметься попитом. Забезпечення повної зайнятості працездатних жителів села, створення умов для стимулювання повернення на батьківщину заробітчани, гарантування належного рівня доходів працівників є основою розвитку українського села [7, С. 259-263]. Вирішення проблеми зайнятості полягає у працевлаштуванні не лише зареєстрованих безробітних, але й значної частини зайнятих у особистих селянських господарствах;

– консерватизм селян. Високий рівень консерватизму є характерною рисою менталітету сільських жителів. Зазначений факт зумовлено значною часткою сільського населення, схильного до ведення традиційного способу життя. Це в свою чергу опосередковано впливає на інноваційний розвиток агропромислових підприємств. Розвиток сільськогосподарського виробництва неможливий без створення соціально-економічних умов для відродження села, як форми поселення та господарювання і селянина як справжнього господаря на землі, без формування повноцінного життєвого середовища у сільській місцевості. Диверсифікація сільської економіки дозволяє створювати нові робочі місця і, відповідно, надає можливість жителям сільської місцевості отримувати додаткові доходи.

Несільськогосподарська зайнятість на селі може стати основним стимулом для розвитку сільських територій, забезпечення продовольчої безпеки, поліпшення умов життя та праці жителів сільських територій; залучення у виробництво вилучених із сільськогосподарського обороту земель. Наявність такого типу земельних ресурсів виникає з причин відсутності людських, матеріальних, фінансових ресурсів для їх обробки. Раціональне землекористування забезпечується, зокрема, за допомогою диверсифікації. Напрями землекористування можуть бути різними: від розвитку власного виробництва кормів, ріпакової олії (для біодизелю) до формування стійких сировинних зон, організації промислового садівництва, виноградарства тощо. Водночас більшість переваг диверсифікації за рахунок внутрішніх факторів виробництва нейтралізується аналогічними недоліками, зокрема надмірним моральним та фізичним зносом вироб-

ничого фонду, обмеженістю власної сировинної бази, неефективним використанням кадрового потенціалу, низьким рівнем життя.

Як правило, додаткові вигоди від диверсифікації та її взаємозв'язку із спеціалізацією і концентрацією, отримують сільськогосподарські підприємства, де найоптимальніше співвідносяться рослинництво та тваринництво, і, відповідно, організована промислова переробка, надаються послуги стороннім організаціям [7, С. 9-13].

Дія внутрішніх факторів диверсифікації розповсюджується одночасно на процес виробництва продукції, що відбувається всередині підприємства, та на процеси, які відбуваються поза підприємством (різні типи споживачів, ринкових сегментів, регіонів, інвесторів, сільський розвиток тощо). Тобто це активно спрямована діяльність самого підприємства з розширення діапазону своєї економічної діяльності, яка характеризується різноплановістю і різноманітністю.

Висновки. Зважаючи на особливість та складність умов за яких відбувається диверсифікація діяльності вітчизняних аграрних підприємств (незавершеність трансформаційних процесів, активне формування агрохолдингів, недостатній рівень розвитку малого і середнього підприємництва, тінізація аграрного сектора), що пов'язано із значним рівнем різного виду ризиків, її сутність слід розглядати з позиції їх мінімізації. У такому випадку диверсифікація – це інструмент регулювання та мінімізації внутрішніх ризиків, а відповідно і управління ними за рахунок формування резервів при виборі продукту та способу виробництва сільськогосподарської продукції, а також оптимального комбінування різних видів діяльності, що сприяє сталому розвитку аграрного підприємства. При реалізації стратегії диверсифікації, з метою мінімізації ризиків, варто максимально врахувати внутрішні чинники які мають синергетичну природу. Це дасть можливість виявлення таких видів діяльності аграрного підприємства, які по-перше, щонайменше підпадають під впливи різних видів ризиків та, по-друге, мають переваги, у скорочених виробничих циклах, поетапному інвестуванні, пошуку додаткових джерел доходів.

References

1. Koval O.M. (2011). Napriamy pidvyshchennia efektyvnosti vyrobnytstva silskohospodarskykh pidpriemstv Ukrainy. Ahrosvit. № 2. S. 13-15.
2. Rossokha V.V. (2009). Teoretyko-metodychni zasady formuvannia, rozvytku ta otsiniuvannia vyrobnychoho potentsialu silskohospodarskoho pidpriemstva. Kyiv: NNTs IAE.
3. Shkolnyi O. (2003). Do problemy formuvannia Ukrainoiu kon-kurentnoi stratehii eksportoorientovanykh haluzei APK. Ekonomika Ukrainy. №5. S. 54-59.

4. D. Shuksmith, J. Bryden, P. Rosenthal (2008). [et all] Pluriactivity, farm structures and rural change. Journal of agriculture economics. Volume 40. №3. P. 345-360.
5. Hutorov A.O. (2011). Vertykalno integrovani struktury u silskomu hospodarstvi: ekonomichni zasady formuvannia i rozvytku. Ekonomika i prohnouzuvannia. №1. S. 120-130.
6. Nedobieha O.O. Zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku pidpriemstv na osnovi klasterneho pidkhodu. Universytetski naukovy zapysky. Chasopys Khmelnytskoho universytetu upravlinnia ta prava. №1(33). S. 259-263.
7. Iermakov O. Yu. Vyrobnychyi potentsial silskohospodarskykh pidpriemstv ta napriamy yoho rozvytku. Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky). № 4(24). S. 9 – 13

УДК 332.2.021: 339.942

Юрченко О. Ю.
Київ, Україна

Urchenko O. U.
Kiev, Ukraine

ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОГО АГРАРНОГО БІЗНЕСУ ЗА УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті розкриті особливості міжнародних аспектів розвитку аграрного бізнесу за умов глобалізації.

Ключові слова: міжнародне сільське господарство, економічна інтеграція, конкурентоспроможність.

PROSPECTS FOR INTERNATIONAL AGRICULTURAL BUSINESS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

In Ukraine, the issue of disclosure of international aspects of agricultural business development in the context of globalization is fundamental. The author noted that the intensification of the processes of globalization is accompanied by qualitative changes in the world markets, whose importance for stimulating the development of other sectors of the world economy is significantly increasing against the background of a scarcity of natural resources and the influence of other factors. In the article, it is proved that the current period of development of the world economy is characterized by the development of global processes that contribute to the integration and strengthening of interrelations and interdependencies of economic entities. The purpose of the article is to substantiate the forecasts for further development of the potential of world agriculture. The author emphasizes that the most excellent attention is paid to the problem of the world agricultural market exit from the crisis through the help of its organs and specialized agencies, among which are the World Food Program (WFP), the United Nations Children's Fund (UNICEF), the International Fund for Agricultural Development, FAO and others. Measures taken under this framework provide mainly initial capital and cover only the most urgent needs of small producers in low-income countries and food shortages, and aim to create opportunities among them for the realization of prospects of various kinds and nature, depending on countries. The article outlines the types of measures that countries need to take in the short term to reduce the impact of the crisis.

Keywords: international agriculture, economic integration, globalization, competitiveness.

Постановка проблеми. Сьогоднішній період розвитку світового господарства охарактеризовано розвитком глобальних процесів, які сприяють інтеграції та посиленню взаємовідносин і взаємозалежностей економічних суб'єктів, що створює передумови заглиблення світової економічної кризи. Активізація процесів глобалізації супроводжується якісними змінами світових ринків, значення якого для стимулювання розвитку інших секторів світової економіки суттєво зростає на фоні нестачі природних ресурсів і впливу інших факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем глобалізації та вивченню причин виникнення економічних криз присвячено праці О. Білоруса, І. Бузько, А. Гальчинського, Б. П. Герста, Ч. Гіла, І. Дахно, М. Делягіна, Є. Кочеткова, Д. Лук'яненка, З. Луцишин, Ю. Макогона, В. Новицького, Ю. Пахомова, А. Поручника, Г. Томпсона, Д. Стигліца, А. Філіпенка, Дж. А. Хансона, О. Шниркова та ін. Значний внесок у дослідження тенденцій розвитку міжнародного ринку ресурсів

здійснили: І. Александров, Л. Бесчасний, С. Караганов, А. Качинський, А. Кредисов, П. Леоненко, Д. Лук'яненко, В. Омельченко, І. Павленко, І. Потравний, В. Савчук, А. Філіпенко, Є. Хлобистов, Г. Черніченко та інші.

Метою статті є обґрунтування прогнозів подальшого розвитку потенціалу світового сільськогосподарства.

Викладення основного матеріалу. Сьогодні сільське господарство в основному успішно задовольняє наявний у світі реальний попит на продовольство. Однак, за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), більш ніж 900 мільйонам чоловік на землі продовольча безпека не гарантована [1].

Найбільшої уваги до проблеми виходу світового ринку сільськогосподарської продукції з кризи приділяє ООН за допомогою своїх органів та спеціалізованих установ, серед яких можна виділити Всесвітню продовольчу програму (ВПП), Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ),